

Анжела Прохорова

Филозофски факултет, Нови Сад

Правни термини у религиозном контексту (концепти правда, закон, суд)

Сажетак: Концепти **правда, закон и суд** су истраживани у свакодневној употреби и у религиозном контексту. На основу истраживања корпуса световних текстова констатовали смо да се концепт **правда** односи на правосуђе, али и на морални квалитет личности. У првом случају правда има практичну вредност, у другом представља апстрактну категорију аксиолошког типа, као што су добро, зло и сличне вредности. У религиозном смислу правда је повезана са појмом Истине, која је атрибут Бога.

Закон такође има две димензије: материјалну и духовну. Оно што им је заједничко је повезаност са слободном вољом човека, са преступом, који води у неку другу сферу живота или духа, који се у првом случају дефинише као кривично дело, а у другом као грех.

Што се тиче концепта **суд**, он више дотиче емоционалну сферу и тако је у оба аспекта датог концепта. Суд људски може бити праведан и неправедан, јер потиче од човека или групе људи чије су одлуке у сваком случају субјективне. Божији суд је увек праведан, јер не узима у обзир кратак одсечак времена на линији човековог живота (на пример, прекршај за који се човеку суди), већ читав људски живот на бесконачној линији вечности.

Разлике у садржају истраживаних концепата проистичу од различитих аспеката из којих се посматра човекова егзистенција. У световном смислу то је земаљски или свакодневни аспект из којег човек вреднује ствари на основу своје субјективне оцене. У религиозном смислу мерило свих ствари је духовна димензија, у којој владају сасвим други закони, што се манифестује и на лингвистичком нивоу.

Кључне речи: когнитивна лингвистика, концепти, световно, религиозно, праведност, правда, закон, суд.

У раду је извршено упоређивање садржаја лингвокогнитивних концепата *правда, закон и суд* у правном (световном) и у религиозном контексту. Избор теме наметнула је разлика у садржају датих концепата у различитим контекстима. Као корпус послужили су нам текстови из новина (за правне термине) и библијски текстови (Псалми Давидови) за исте термине у религиозном смислу. При опису концептуалне структуре ослањали смо се на лингвокогнитивну концепцију И.А. Стернина и З.Д. Попова. Поменути аутори разматрају концепт као комплексну когнитивну јединицу која у процесу мисаоне активности презентује своје различите стране и на тај начин открива разнолике особине и слојеве¹.

Као полазну тачку за истраживање узимамо смо шири концепт **праведност**, а концепте *правда, закон и суд* посматрамо као део структуре овог концепта. При опису структуре концепта *праведности* применили смо модел поља, који су разрадили и прилагодили потребама когнитивне лингвистике З.Д. Попова и И.А. Стернин. Према датом моделу центар поља представља базични слој концепта, који чи-

¹ Попова З.Д., Стернин И.А. Проблема моделирования концептов в лингвокультурных исследованиях // Мир человека и мир языка: Серия «Концептуальные исследования». Вып. 2. Кемерово, 2003, с. 6–16.

не конкретне когнитивне особине у површинском слоју свести. То је заправо унутрашња форма лексеме *йраведносѝ* или дескриптивно значење, дато у речнику. Ближу, даљу и крајњу периферију чине когнитивни слојеви који се концентришу око центра и који представљају различите нивое интерпретације датог концепта. Они, заправо, представљају реализацију концепта *йраведносѝ* у различитим контекстима (у нашем случају, контекст чине новински чланци и библијски текстови). Најудаљенији од центра је интерпретациони слој који садржи оцену и различите интерпретације садржаја концепта на основу асоцијација. Ми смо концепте **правда, закон и суд** тумачили као део интерпретационог поља концепта **праведност** и тако смо, заправо, открили удвојену структуру овог концепта са различитим садржајем у световном и религиозном контексту. Шема у делу рада који следи ће то и илустровати.

Праведност у религиозном и световном смислу. „*Праведан си, Госйоде, и йрави су йуѝеви ѝвоји*“². Ако се упустимо у мало дубље размишљање о божијој праведности, веома брзо ћемо открити да се мерило ове праведности разликује од праведности људске. Другим речима, божија праведност није нужно праведност и у изванрелигијским оквирима. Са тачке гледишта световног поимања, праведност у религиозном смислу чак може бити неправедна. Зашто је то тако? Одговор морамо тражити у различитим димензијама материјалног и духовног света које могу, али не морају, да се преклапају. У материјалној димензији мерило праведности је засебан човек и његов живот, који представља само кратак одсечак на линији вечности, док је у духовној димензији мерило праведности Бог, који не узима у обзир само кратак одсечак физичке егзистенције једног човека, већ читаву вечност, у којој ће се исти тај човек једном наћи. Тако да се може рећи да постоји „виша“ и „нижа“ праведност које по смислу уопште не морају да се подударају. Зато стих „*Праведан си, Госйоде, и йраведни су йуѝеви ѝвоји*“ може бити изговорен и у тренутку када човек трпи очигледну неправду. Сетимо се Мојсија и његовог народа који је 40 година ишао кроз пустињу и који после свих мука није ни дочекао да крочи на тло Обећане земље. То никако није било праведно у световном поимању праведности, али је свакако било део божијег плана који није обухватао само Мојсијев живот и животе оних који нису стигли да уђу у Обећану земљу, већ и наредна поколења. Суштину религиозне праведности веома добро је објаснио професор Московске духовне академије, Алексеј Иљич Осипов, у својој књизи „Пут разума у потрази за истином“. Професор Осипов говори да за многе људе патња узрокује порицање Бога, а то се дешава због неразумевања праведности. Такво порицање, каже Осипов, проистиче из неразумевања суштине патње и због покушаја да се она осмисли са правне тачке гледишта, из аспекта њене „незаконитости“ и „неправедности“. То се дешава, ако ствари посматрамо из перспективе нашег материјалног света, искључујући духовну димензију. У стварном животу ово питање се разрешава тек ако признамо љубав као виши закон живота, а не праведност³. Дакле, овај свет, са религиозне тачке гледишта, није заснован на праведности већ на љубави. Дато тврђење може изгледати парадоксално, јер супротставља љубав и праведност, али оно веома јасно осликава значење више, духовне праведности, која за критеријум има вечност, а не пролазни човеков живот. Парадокс настаје када искључимо духовну димензију и праведност посматрамо са правне тачке гледишта:

² Свето писмо. Псалми Давидови, 119:160. Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2007.

³ Осипов А.И. Путь разума в поисках истины. Глава 3: О бытии Бога. <http://www.wco.ru/biblio/books/osip14/Main.htm>

тада човек више није ћелија у заједничком организму који представља Цркву, већ засебан ентитет у средишту света који има само материјалну димензију постојања. Поводом више праведности апостол Павле каже: „Свака казна, док *траје*, не чини се да је радост, него жалост, али *послије* даје мирни *плод праведности* онима који су кроз њега *извежбани*“⁴.

Суштину социјалне праведности и колико се она у значењу разликује од религиозне, јасно је исказао Блез Паскал у својим „Мислима“: *Ако праведности не подржава сила, она је немоћна, а сила која није заснована на праведности је тиранија. Праведности у друштву никада није постојала сила, јер њу никада није признала та истинска сила, а људи, увидевши да не могу праведности да учине силом, решили су да силу сматрају праведном*⁵. Ова мисао веома добро илуструје релативност друштвене праведности.

Базични слој концепта **праведност** односи се на унутрашњу форму ове речи, засновану на значењу прасловенског придева *-йрав* — које је истраживала Р.М. Цејтлин из етимолошког и семантичког аспекта. Из њених истраживања јасно се да видети да значење овог придева у својој првобитној употреби повезује световну и религиозну семантику.

Према мишљењу већине етимолога прасловенски корен *-йрав-* потиче од праиндоевропског **pro-vo-* које има заједнички корен са латинским *probus* у значењу добар, поштен, честит⁶.

Према Р.М. Цејтлин, у почетном периоду писмености дати придев је имао два значења: 1) прав, гладак, раван (о површини). Антоними су били *крнкъ*, *стръпъгънъ*⁷ и други. 2) прав, без неравнина, који се не савија лево ни десно. Антоними придева у овом значењу су *крнкъ*, *лжкъ* (нераван, вијугав) и други.

Карактеристично је за друго значење придева *йравъ* да је временом добило пренесено значење, нарочито у библијским текстовима⁸.

У контекстима у којима се придев *йравъ* и изведене речи употребљавао у пренесеном значењу постепено се формирало самостално метафорично значење са књижевном конотацијом и ускотерминолошким карактером. Дату чињеницу Цејтлин тумачи писаним споменицима, сачуваним до данашњих дана, углавном библијског и хагиографског карактера, који су писани сликовитим метафоричним језиком, што је утицало и на значење придева *пракъ* и изведених речи⁹.

На нивоу когнитивних особина, које превазилазе дескриптивно значење, удвојени концепт **праведност** се различито понаша. Корпус примера је показао да у свакодневном животу садржај концепта **праведност** варира од моралног до правосудног закона. Дакле, у световном смислу постоји праведност као морална категорија која је везана за одређени тип понашања, и постоји судска праведност која се утврђује у инстанцама предвиђеним за то (судовима). У религиозном смислу, значење овог концепта је једнозначно и односи се на живот према начелима религиозног морала. У религиозном смислу праведност се изједначава са светошћу.

⁴ Свето писмо. Посланица ап. Павла, 12:11. Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2007.

⁵ Паскаљ Блез. Мисли. Глава 3: Величие человека — в чем оно проявляется. Людская справедливость и причина следствий. http://www.koob.ru/blez_paskal/misli_paskal

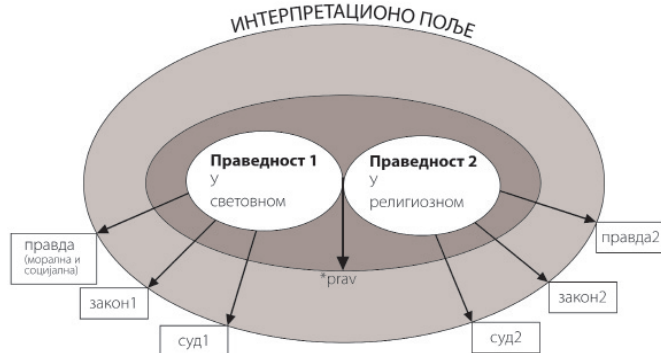
⁶ М. Фасмер. Этимологический словарь русского языка. <http://vasmer.narod.ru>

⁷ *стръпъгънъ*, лат. *serpentina* — вијугав пут и *серпѣнѣ* — змијолико, у облику слова S, извијено. Касније је ово значење, поред буквалног, добило и пренесено значење.

⁸ Цејтлин Р.М. Характеристика лексических и словообразовательных средств старославянского языка. — В кн.: «Славянское языкознание. 7-ой Международный съезд славистов. Доклады советской делегации. М. «Наука», 1973. с. 137.

⁹ Исто, с. 142.

Оно што нас највише занима је интерпретациони слој у којем су смештени концепти **правда**, **закон** и **суд**. Због боље прегледности графички можемо приказати концепт **праведност** са свим његовим слојевима на следећи начин:

Правда. Садржај датог концепта је различит у световном и религиозном смислу. **Правда₁** је, с једне стране, као и **праведност**, повезана са правосуђем и правним законом и тада има практичну вредност. Пример из новина: *Да би се љавда задовољила, судови љосћају сувишини и љревише сћори*. С друге стране, **правда₁** је повезана са моралним квалитетима човека и тада представља апстрактну категорију, повезану са аксиолошким садржајима типа добро и зло. На пример: *Поред љоћа шћо зло чесћо дућо зна доминираћи, ићак на крају добро љобеди, љравда буде задовољена, а злочинци љпримерено кажњени*. Супротно значењу **правде₁** је неправда, а асоцијације су суд, оптужени, затвор, казна, порота, и, у световном значењу, тек на крају Бог¹⁰.

Значење **правде₂** сасвим је другачије. Пример: *„Правда је љвоја, Боже, до највише висине.“* [7, Псалми, 71:19]. Или: *„Издави ме од крви, Боже...и језик ће мој љласићи љравду љвоју“*. [7, Псалми, 51:14]. У религиозним текстовима правда је повезана са појмом истине, која није атрибут света у којем живимо, већ силе која је изнад нашег видљивог света. Правда и истина се тада донекле изједначавају, као што је то случај, на пример, у руском језику. У том смислу **правда₂** представља реализацију Закона божијег у људима и међу људима, а спроводи се путем божијих судова на земљи. Зато се веома често у библијском контексту среће израз *судови љравде Твоје*, на пример: *„Основа је речи Твоје истћина, и вјечан је сваки суд љравде Твоје“*¹¹. У датом примеру ни правда ни суд нису оно што подразумева општа употреба ових речи у свакодневном говору. У световном смислу правда је такође у корелацији са истином, али су семантички ови појмови удаљени. У световном смислу, када говоримо о правди, извор истине је други — она или потврђује чињенице, дакле, она је оно што заиста јесте, или представља унутрашње осећање морала који нема божији, већ социјални карактер. Такав морал одређује односе међу људима, а не однос човека и Бога, у чему је и основна разлика у употреби лексема **правда₁** и **правда₂**. Као пример који добро илуструје однос између **правде₁** и **правде₂**, могу нам послужити одговори из анкете, која је спроведена, између осталог, са циљем да се открије шта људи различитих професија подразумевају под правдом и да ли је повезују са истином. Анкета је део много ширег рада и овде користимо само њене делове, два одговора, која су, по нама, најиндикативнија. Дакле, одговор **прав-**

¹⁰ Асоцијативни речник српског језика. П.Пипер, Г. Драгићевић, М. Стефановић. Београд, 2005.

¹¹ Свето писмо. Псалми Давидови, 119:160. Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2007.

ника (адвоката) на питање шта подразумева под правдом је био: „Правда је покушај да се узме на себе нешто што је у божијој моћи“. Одговор истог адвоката на питање повезаности истине и правде био је следећи: „Не видим никакву повезаност, само жељу једног човека да влада над другим“. Одговор свештеника на питање шта подразумева под правдом био је следећи: *Правда је добра особина истине*. Одговор на питање како доживљава повезаност правде и истине, исти свештеник је одговорио: „Повезана је и готово да је друго име Истине“. Дакле, ова два одговора, која илуструју две различите слике света, настале као резултат различитих професија којима се ови људи баве, јасно указују на разлику између световног (поседно правног) и религиозног поимања правде.

Закон. Руски културолог и лингвиста Ј. Степанов каже да ако бисмо испитали представе обичног човека, који није правник, о „законитом“ и „противзаконитом“, видели бисмо да су оне садржане у концепту **закон** који у човековој свести не постоји у облику јасног појма, већ у облику низа представа, појмова, знања и асоцијација везаних за реч „закон“ које и чине овај концепт¹². Дате представе, појмови, знања и асоцијације су различите када говоримо о закону у правном и религиозном смислу, као и у случају **правде**. Ипак, постоје и неке заједничке представе које повезују ова два закона, а оне се тичу, на пример, одређених норми понашања, човекове слободе и слично. Закон, на пример, у оба случаја ограничава човекову слободну вољу. Иако човек увек има избор, питање је колико је спреман да се носи са последицама нарушавања закона у оба смисла.

Божији Закон је Истина божија, укореењена у човековој савести, он је у директној вези са човековом личношћу, са појединцем, док је правни закон увек писан за добробит социјалне групе. Бринући се за функционисање друштва у целини, правни закон није у тесној вези са појединачном личношћу. Доказ томе је да се правни закони стално мењају и прилагођавају новим друштвеним ситуацијама. Дакле, божији Закон је заснован на савести и на љубави према човеку-појединцу, он је дат као неопходна мапа по којој би се човек требао кретати кроз сопствени живот да би био срећан. У основи правног закона је добробит друштва. Божији Закон је, дакле, оријентисан на душевно и духовно благостање појединца, а правни закон на благостање друштва у целини. Први је заснован на љубави, други на општедруштвеној користи, први је оријентисан ка човековој личности, други ка спољашњој структури друштва. Први се брине о души, други о друштву, први је записан у срцу човековом, други у законнику државе. Пример: *„Хоћу чини́ти вољу твоју, Боже мој, и закон је твој мени у срцу“*¹³.

У основи оба појма **закон**₁ и **закон**₂ је одређена граница коју не треба прекорачивати, јер је иза ње нека друга сфера живота или духа. У правном смислу, прекорачење дате границе води у кривично дело, а у религиозном смислу, прекорачење границе води у грех. Грех и кривично дело се у људској свести у одређеној тачки пресецају. Грех је, као и Божији Закон, оријентисан на појединца, на најдубљи садржај његове личности — човекову душу. Кривично дело, иако се са правне тачке гледишта разматра као штета нанета другом лицу, у својој основи, заправо, има грех. На пример, ако је човек убио другог човека, са правне тачке гледишта овај поступак је кривично дело, и затворска казна, која ће да уследи, санкционише друштво-

¹² Степанов Ю. Константы: словарь русской культуры. Опыт исследования. М.: «Языки русской культуры», 1997. с. 40.

¹³ Свето писмо. Псалми Давидови, 40:8. Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2007.

но штетно понашање, у суштини — штету нанету другом лицу. Међутим, са тачке гледишта Божијег Закона, овај чин представља нарушавање Божије заповести „не убиј“ и представља грех не само према том човеку који је убијен, већ и самог убице према себи. Нарушавањем Божијег Закона човек увек наноси штету, пре свега, самоме себи и природном устројству своје душе, јер нарушава закон љубави. Задатак Закона је да одврати човека од греха не зато што ће га казнити друштво или Бог, већ зато што грехом човек нарушава природан ток ствари у својој души: грех је увек промашен циљ, а тим промашајем човек самоме себи чини зло. Кривично дело и грех се, дакле, појмовно сусрећу не у друштвеном окружењу, већ дубоко у човековој личности, у његовој души.

Кривично дело, као последица нарушавања правног закона, подразумева одређену казну која се спроводи да би се задовољила друштвена правда. Грех такође може да подразумева казну, али овог пута да би се задовољила Божија правда. Друштвена правда говори: не чини зло другоме човеку, јер то штети функционисању друштва. Божија правда говори: не чини зло другима, јер то штети теби самоме. Уопштено и сликовито речено, нарушавање правног закона човека води у затвор, а нарушавање Божијег Закона — у пакао. Дакле, у оквиру концепта **закон** у односу својеврсне аналогije налазе се појмови *кривично дело* — *грех*, *затвор* — *пакао*.

У речнику српског језика појам праведности се дефинише као особина она ко је праведан (у световном смислу), а правда се испољава кроз поштовање туђих права као својих сопствених¹⁴. Ова формулација је у сазвучју са једном од највећих Божијих заповести: „Људи ближњеи свој као самоја седе“. Међутим, постоји суштинска разлика. Као што је већ речено, Закон Божији је заснован на љубави Бога према човеку, а одатле и Правда Божија има љубав у основи. Правни закон, а одатле и друштвена правда, када говори о „поштовању туђих права као својих сопствених“, у основи има друштвено корисно понашање: она не посматра човека као део Цркве, свеопштег организма, већ као безлични независни шрафић у друштвеном механизму.

Суд. Суд, као и правда, дотиче емоционалну сферу човековог живота, што није случај са законом који је више логичка категорија. У друштвеним условима појам суд представља активност усмерену на решавање конфликтних ситуација. Онај ко је прекршио закон обично иде на суд. Тако је и у религиозном контексту, разлика је у томе што суд Божији и суд људски имају однос вечног и пролазног. Садржај и асоцијације везане за ова два концепта су потпуно различити.

Индикативно је да се корен речи *суд* налази и у лексеми *судбина* са којом на први поглед нема ништа заједничко, ипак у основи обе речи је праинд. *samdhis, што значи „договор, веза, уједињење“. Судбина и суд су у тешњој вези када говоримо о суду у религиозном смислу, тј. о Страшном суду. То је и разумљиво, јер земаљски суд узима у обзир само један догађај у човековом животу — преступ за који му се суди, а Божији суд се не односи на фрагмент живота, већ је, као и човекова судбина, повезан са вечношћу. На Страшном суду човек одговара не за један преступ, већ за читав свој живот.

У основи концепта суд, у оба значења, је праведност у свом дивергентном значењу, о чему смо већ говорили. Људски суд може бити и праведан и неправедан, мерило праведности је истина у смислу подударања чињеница и стварности. Дата истина и у крајњем случају остаје субјективна, јер ни један човек, ни група људи не

¹⁴ Речник српскохрватског књижевног језика. Т4: О-П. Нови Сад, 1971.

могу сагледати истину у потпуности и лако могу погрешити. Камен спотицања је увек ограниченост човека, а тиме и његовог суда у времену и простору, што и истину чини релативном. То су јасно илустровале речи адвоката из анкете, који дату релативност доживљава као простор за манипулацију једне групе људи, која има моћ у рукама, другом групом, која ту моћ нема. За разлику од људског суда, Божији суд је увек праведан, јер је заснован на Истини коју не презентује човек у лицу адвоката, судије или пороте, већ је њен носилац Бог, који суди на основу саме суштине и усмерености човековог бића.

Божија праведност и божији суд превазилазе границе наше егзистенције, каква нам је доступна у овом животу. Божији суд, као и божија праведност и Закон, засновани су, са једне стране, на љубави, а са друге стране, на човековој слободној вољи која и одређује човеково понашање. Правна праведност и правни суд засновани су на потреби да друштво правилно функционише. Човекова слободна воља, када говоримо о људском суду, ако је усмерена на асоцијално понашање, повлачи за собом одређену казну (затвор, новчана казна и др.). Божији суд није никада казна, он је само логична последица тежњи човекове воље. Онога дана када, према Библији, грешници буду одвојени од праведника, тј. на дан Страшног суда, свако ће, заправо, заузети своје место у складу са својим земаљским тежњама, по принципу „слично привлачи слично“. У том случају, посматрати Суд као казну исто је што и кривити закон гравитације за авионску несрећу. Дакле, однос суда и казне у правном и религиозном смислу је потпуно различит.

Када говоримо о суду у правном смислу, ситуација је јасна и једнозначна: то је државни орган помоћу којег се спроводи правосуђе на основу прописаних закона. Постоје различите врсте судова (врховни, окружни, међународни и др.) и сви они функционишу по истом принципу — ако проблем не може да се реши у нижијој инстанци одлази у вишу, али у оба случаја одлуку доноси група људи.

Када говоримо о суду у религиозном смислу, постоји, с једне стране, Страшни суд (нешто као врховни суд у правном смислу) и постоје „судови божији“. Шта је Страшни суд познато је, па нећемо наводити примере који би илустровали његово значење. Израз „судови Божији“ среће се веома често у Библији и семантика суда је у том случају другачија. На пример: „*Страх је Господњи чист, остаје до века. Судови су његови истинити, праведни, свеколики*“¹⁵. Или: „*Изнеможе душа моја желећи без престајанка њознати судове твоје*“¹⁶. Суд је, у датом значењу, с једне стране, повезан са правдом (у религиозном смислу, о чему је било речи), а са друге стране, то је нека врста Господње одлуке о појединим питањима човековог живота, која је самом човеку недокучива и остаје му једино да верује у њену исправност и праведност.

Из свега реченог можемо извести закључак: разлика у поимању концепата **правда, закон и суд** у правном и библијском контексту једнака је разлици духовног и материјалног света у аксиолошком смислу. У материјалном свету човек вреднује ствари на основу своје субјективне оцене и тако доноси закључке. Пошто је истина у нашем свету веома често релативна, одатле следи да су праведност, закон и суд у правном смислу такође релативни. У духовном свету владају други закони који су заправо закони Истине, Добра и Хармоније који постоје сами по себи, а не на основу релативне људске оцене. Дата разлика се одражава и на лингвистичком нивоу у садржају концепата о којима смо говорили.

¹⁵ Свето писмо. Псалми Давидови, 19:9. Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2007.

¹⁶ Свето писмо. Псалми Давидови, 119:20. Свети архијерејски синод Српске православне Цркве, 2007.

Abstract: Concepts of **justice**, **law** and the **court** were investigated in daily life and in religious context. Based on the research corpus of secular texts, we concluded that the concept of justice relates to the judiciary, and the moral quality of the figures. In the first case, justice has practical value, the second is the abstract category axiological type, such as good, evil, and similar values. In the religious sense of justice is linked to the notion of truth, which is an attribute of God. The law also has two dimensions: material and spiritual. What they have in common is a connection with the free will of man, with the offense, which leads to a different sphere of life or spirit, which is the first case is defined as a crime, and in another as a sin. Regarding the concept of the court, touches on many emotional sphere, and so in both aspects of the concept. Court of human can be just and unjust, because it comes from a man or group of people whose decisions in any case subjective. God is always the court just because they do not take into account the short time segment of human life on the line (for example, the offense for which a man tried), but the entire human life in an endless line of eternity. Differences in the content studied concepts derive from different aspects from which we observe human existence. In secular terms it is the earth, or daily aspect from which one evaluates things based on their subjective evaluation. In religious terms the measure of all things is a spiritual dimension, in which the government completely different laws, which is manifested on the linguistic level.